

Pöntör Jenő

Hogyan tudja elkerülni a szkepticizmus az öncáfolat csapdáját?

Gondolatok Tőzsér János könyve kapcsán

Tőzsér János tavaly év végén megjelent *Az igazság pillanatai* című könyvének¹ számos erénye közül a legkiemelkedőbbnek azt tartom, hogy jól artikulált formában fogalmaz meg valamit, amit talán sokunk sokszor – és talán nem jól artikulált formában – gondol a filozófiáról. Konkrétan: a szerző világos formában fejt ki egy, a filozófiai megismerésre vonatkozó szkeptikus álláspontot. Világos, de – úgy gondolom – nem konkluzív formában.

Az alábbiakban elsősorban két állítás mellett fogok érvelni: (1) Tőzsérnek érvelése során nem sikerül elkerülnie az öncáfolat csapdáját, (2) ez azonban nem azért van, mert a szkepticizmus általában inherensen öncáfoló álláspont lenne.

1. Miért nem sikerül Tőzsérnek elkerülnie az öncáfolat csapdáját?

Tőzsér művének fő tézisei:

- (1) a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz, ennél fogva
- (2) a filozófusoknak fel kell függeszteniük a filozófiai álláspontjukat.²

E tézisek mellett a harmadik fejezetben fogalmazza meg a saját szkeptikus érvét. Még az érv kifejtése előtt felsorolja azt a három jól ismert aggályt, amelyek miatt a legtöbben elutasítják a szkepticizmust. Ezek röviden a következők: a szkepticizmus öncáfoló álláspont; a szkepticizmus pszichológiailag lehetetlent kíván attól, aki a szkeptikus állásponttal összhangban szeretné élni az életét; a szkeptikus álláspont perspektívtalan: végtelenül szűkre szabja az intellektuális lehetőségeink körét.³ Tőzsér úgy gondolja, meg tudja mutatni, hogy az ő általa megfogalmazott állásponttal szemben ezen ellenvetések egyike sem áll meg. Jelen írásban kizárólag az öncáfolat problémájának tárgyalására szorítkozom.

1 Tőzsér 2018.

2 Tőzsér 2018, 161.

3 Tőzsér 2018, 161–62.

E kérdés kapcsán először is azt kell megállapítanunk, hogy a szerző teljesen világosan látja, hogy milyen könnyen belesétálhat az öncáfolat csapdájába:

Mire kell hát ügyelnem, amikor a szkeptikus pozíció mellett érvelek? Arra, hogy még a legérzékenyebb szimattal bíró filozófusok se szagoljanak ki érvem egyetlen premisszájában sem filozófiai megfontolást, amire fel azt mondhatnák: „akartad, tényleg akartad, de nem sikerült elkerülnöd, hogy álláspontod öncáfoló legyen”. Vagyis arra kell különösen ügyelnem (még Wittgensteinnél is elővigyázatosabbnak kell lennem!), hogy teljességgel mellőzzem a filozófiai megfontolásokat.

Csakhogy úgy tűnik: máris csapdába estem. Ha arra szeretnék törekedni, hogy az érvemben ne szerepeljenek filozófiai megfontolások, először tisztáznom kell, mit értek filozófiai megfontoláson. Ez azonban filozófiai kérdés, mely filozófiai választ kíván. Hiába szeretném elkerülni, álláspontom szükségképpen cáfolja önmagát.⁴

A lényeg tehát: minthogy a filozófiai megismerésre vonatkozó szkepticizmus mellett érvel, az érvelés során nem támaszkodhat semmilyen filozófiai és/vagy metafizológiai megfontolásra. Továbbá, azzal is tisztában van, hogy roppant nehéz feladat lesz e kritériumnak megfelelnie. Ugyanakkor a fenti passzus folytatásában felvázol egy szerinte működő stratégiát:

Szerencsére azonban van kiút – igaz, véleményem szerint, *egyetlen* kiút létezik. Még hozzá az, ha a szkepticizmus mellett felhozott érvemben *kizárólag empirikus tények és truizmusok* szerepelnek. Ha ez sikerül, akkor az érvem nem lesz öncáfoló: mindvégig *kívül* maradtam a filozófián. S ha így teszek, akkor nem kell állást foglalnom abban a kérdésben, hogy mit értek filozófiai megfontoláson, ugyanis – egy újabb metatruizmussal élve – sem az empirikus tények megállapításához, sem a truizmusok igazságának elfogadásához nincsen szükség filozófiai megfontolásokra. Az empirikus tények esetén ez magától értetődő. A truizmusoknak pedig azért nincs közük a filozófiai megfontolásokhoz, mert a truizmusok – mint korábban láttuk – olyan proposíciók, melyek mellett nem kell érvelni, hogy valaki igaznak fogadhassa el őket. Ha pedig nem kell mellettük érvelni, akkor értelemszerűen filozófiai érveket és megfontolásokat sem kell felhozni mellettük – *bármit* értsünk is *amúgy* filozófiai érveken és megfontolásokon.⁵

4 Tözsér 2018, 164.

5 Tözsér 2018, 164–65. Kiemelések az eredetiben.

A továbbiakban három fő pontban igyekszem megmutatni, hogy e stratégia miért nem működik, azaz hogy a szerzőnek miért nem sikerül az érvelése során „kívül maradnia a filozófián”.

1.

Az, hogy normatív értelemben nem hihetünk egyetlen filozófiai tézisben sem, nyilvánvalóan filozófiai tézis. Ez még önmagában nem lenne baj, a probléma abból fakad, hogy e tézis mellett Tözsér egy érvet prezentál (magát az érvet rögtön tüzetesebben is szemügyre vesszük). Nagyon erős a gyanúm: ha egy filozófiai tézis egy deduktív (vagy legalábbis annak szánt) érv konklúziója – bármilyen premisszái is legyenek ennek az érvnek –, akkor a szóban forgó érv *ipso facto* filozófiai érvnek tekintendő. Tözsér ezzel nyilván nem ért egyet, mondván, érve azért nem filozófiai érv, mert csak truizmusok (a „truizmus” fogalmára később szintén részletesebben kitérek) és empirikus tények szerepelnek a premisszái között.

Az azonban már önmagában roppant problematikus állításnak tűnik számomra, hogy pusztán attól, hogy egy érv premisszái közt csak truizmusok és empirikus tények szerepelnek, a szóban forgó érv nem filozófiai érv lesz – mindenesetre semmiképpen sem truizmus, tehát valahogy igazolni kellene. Egy ilyen igazolás viszont csak úgy képzelhető el, hogy egyúttal mondunk valami szubsztantívát a filozófiai megismerés természetéről is, konkrétan arról, hogy egy érvnek milyen kritériumoknak kell megfelelnie ahhoz, hogy filozófiai érv legyen. Ezt Tözsér nem teheti, hiszen ekkor már kénytelen lenne metafizológiai állításokat tenni, azaz az érvelése nyilvánvaló módon lenne öncáfoló. Így azonban az érvelés alapját képező egyik állítás (nevezetesen, hogy a filozófiai megismerésre vonatkozó szkeptikus érv nem filozófiai érv) igazolatlan marad. Ez azonban csak a kisebbik probléma.

A nagyobbik probléma az, hogy az öncáfolat csapdáját még úgy sem sikerül elkerülnie, hogy nem fogalmaz meg semmilyen explicit metafizológiai tézist, hiszen (nem is túl) implicit módon mégiscsak a következőt állítja: az, hogy egy érv (gondolatmenet, megfontolás, vizsgálódás stb.) kizárólag empirikus tényekre és truizmusokra támaszkodik, elégséges feltétele annak, hogy ne filozófiai érv (gondolatmenet, megfontolás, vizsgálódás stb.) legyen. Másként: annak, hogy egy érv filozófiai érv legyen, szükséges feltétele, hogy ne kizárólag empirikus tényekre és truizmusokra támaszkodjon. Akárhogy is nézem, e tézis maga – függetlenül attól, hogy igaz-e vagy sem – vaskos metafizológiai állítás.

2.

Az érv a következőképp fest:

- (1) A filozófia episztemikus vállalkozás: a filozófusok filozófiai problémák megoldására vállalkoznak.
- (2) A filozófia sikertelen episztemikus vállalkozás: a filozófusok egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg.
- (3) Ha a filozófusok egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg, akkor a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának.
- (4) Ha a filozófia művelése nem alkalmas módja a filozófiai problémák megoldásának, akkor a filozófia módszerei (melyek e problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok.
- (5) Ha a filozófia módszerei (melyek a filozófiai problémák megoldását szolgálják) rosszak és megbízhatatlanok, akkor a filozófusok rossz és megbízhatatlan módszerek alapján alakítják ki és igazolják a filozófiai álláspontjukat.
- (6) Ha a filozófusok rossz és megbízhatatlan módszerek alapján alakítják ki és igazolják a filozófiai álláspontjukat, akkora filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz.

Következésképpen:

- (K1) A filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz.

Továbbá:

- (7) Ha a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetik, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz, akkor a filozófusoknak fel kell függeszteniük a filozófiai álláspontjukat.

Következésképpen:

- (K2) A filozófusoknak fel kell függeszteniük a filozófiai álláspontjukat.⁶

Tözsér e saját szkeptikus érvét megkülönbözteti az általa „sztenderd”-nek nevezett szkeptikus érvektől. Ennek nyilvánvaló oka van: érvének természetesen különböznie

⁶ Tözsér 2018, 166–67.

kell a jól ismert szkeptikus argumentumoktól – melyek filozófiai argumentumok –, hiszen egy minden filozófiai megismerésre vonatkozó szkeptikus érv az öncáfolatot elkerülő módon nem lehet maga is filozófiai érv. A hagyományos szkeptikus érveket a következőképp jellemzi:

Vedd észre: a filozófiai megismeréssel szembeni szkeptikus érv másképp működik, mint a sztenderd szkeptikus érvek (amelyeket oly’ részletesen tárgyal a szakirodalom). A hagyományos szkeptikus érvek a következő recept szerint készülnek: (a) végy egy bizarr scenáriót (agyak vagyunk a tartályban; állandóan álmodunk; a világot Isten öt perce teremtetete, stb.), mely scenárió, ha igaz volna, szubjektív perspektívából nézve megkülönböztethetetlen volna a normális tapasztalattól; (b) mutasd meg, hogy semmilyen módon nem tudjuk kizárni, hogy valójában nem a kérdéses scenárióban vagyunk, és (c) vond le a következtetést: nem rendelkezünk tudással a külvilágról, hiszen a külvilág tényeire vonatkozó vélekedéseink egytől egyig szükségképpen igazolatlanok (mivel semmilyen módon nem tudjuk kizárni, hogy valójában nem valamelyik szkeptikus scenárióban vagyunk)!⁷

Bár nem minden „hagyományos” szkeptikus érv ilyen,⁸ attól eltekintve, hogy a szkeptikus scenáriónak nem kell feltétlenül bizarrnak lennie, az analitikus episztemológiában legtöbbször tárgyalt szkeptikus érvtípus szerkezetének valóban pontos leírását kapjuk. Egy dolgot azonban a Tözsér által nyújtott leíráshoz még hozzá kell tennünk: az a tény, hogy nem tudjuk kizárni, hogy valamelyik szkeptikus scenárióban vagyunk, a szkeptikus érvek kontextusában azért fontos, mert az következik belőle, hogy *nem tudhatjuk, hogy nem tévedünk* azt illetően, hogy nem vagyunk valamelyik szkeptikus scenárióban, következésképp nem tudjuk, hogy tudjuk, hogy nem vagyunk a szkeptikus scenárióban.⁹ Természetesen azért nem tudjuk, hogy nem tévedünk, mert „szubjektív perspektívából nézve megkülönböztethetetlen” a két scenárió. Tehát a szkeptikus hipotézisre épülő érvek a tévedés lehetőségén alapuló érv különböző változatai. Rögtön látni fogjuk, hogy ez számunkra most miért lényeges megállapítás. Tözsér érvét a következő egyszerűbb formában is megfogalmazhatjuk:

- (I) Ha a filozófusok a filozófia 2500 éves története folyamán egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg, akkor a filozófia módszerei rosszak.

⁷ Tözsér 2018, 167–68.

⁸ Például az igazolás végtelen regresszusára épülő érv – mely érvre adott válasznak tekinthető a fundacionalizmus és a koherenzizmus (illetve az infinitizmus) – másképp működik.

⁹ Az ilyen típusú szkeptikus érvek tehát feltételezik a KK-elv érvényességét – azaz azt a tézist, hogy ha S tudja, hogy p , akkor azt is tudja (vagy legalábbis olyan pozícióban van, hogy tudhatja), hogy tudja, hogy p , ezért van az, hogy az externalista megközelítések immunisak velük szemben.

- (II) A filozófusok a filozófia 2500 éves története folyamán egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg.
- (III) Tehát a filozófia módszerei rosszak.
- (IV) Ha a filozófia módszerei rosszak, akkor normatív értelemben nem hihetünk egyetlen filozófiai álláspont igazságában sem.
- (V) Tehát normatív értelemben nem hihetünk egyetlen filozófiai álláspont igazságában sem.

(I)-et nyugodtan elfogadhatjuk. Bár abból, hogy a filozófusok a filozófia 2500 éves története folyamán egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg, logikailag nem következik, hogy a filozófia módszerei rosszak, minden bizonnyal a filozófusok – feltételezett – permanens sikertelenségére a legjobb magyarázat az lenne, hogy rossz módszerekkel dolgoznak. Sőt azt is elfogadhatjuk, hogy ez az (abduktív) következtetés egyszerűen a józan ész használatán alapul, tehát nem filozófiai következtetés – ha tesszik, legyen truizmus. (IV) is triviálisan igaznak tűnik, tekintsük hát ezt is truizmusnak. (Továbbá – azt hiszem – az a megállapítás is rendben van, hogy ha a filozófusok normatív értelemben véve nem hihetjük, hogy a filozófiai álláspontjuk igaz, akkor fel kell függeszteniük filozófiai álláspontjukat.)

Azonban (II), azaz az az állítás, hogy a filozófusok a filozófia 2500 éves története folyamán egyetlen filozófiai problémát sem oldottak meg, egyáltalán nem triviálisan igaz: sem nem empirikus tény, sem nem truizmus. Tözsér a minden filozófiai probléma körül uralkodó masszív disszenzus tényére – mely valóban empirikus tény – alapozva állítja, hogy a filozófusoknak „a több száz filozófiai probléma közül egyetlenegy sem sikerült megoldaniuk, ennél fogva fogalmuk sincs arról, hogyan fest egyáltalán egy filozófiai igazság.”¹⁰

Csak hogy abból, hogy egy adott filozófiai probléma körül disszenzus uralkodik, egyáltalán nem következik, hogy a szóban forgó problémát egyetlen szemben álló fél sem oldotta meg, azaz hogy egyetlen fél sem rendelkezik igazolt és igaz válasszal a problémára. Lehetséges, hogy az a Filozófus2, aki hibásnak találja Filozófus1 érvelt, egyszerűen téved. Ebben az esetben ugyan miért kellene azt állítanunk, hogy Filozófus1 nem oldotta meg az adott problémát? Persze lehet amellet érvelni, hogy a filozófiai problémákat övező disszenzusból ugyan nem triviális módon, de mégiscsak az következik, hogy a filozófusok nem oldottak meg egyetlen problémát sem, de – és ez a lényeg – egy ilyen érvelés aligha tekinthető másnak, mint *filozófiai* érvelésnek.

Esetleg úgy is lehetne érvelni amellet a tézis mellett, hogy a filozófia módszerei rosszak, hogy azt állítjuk, a disszenzus tényére ez a feltevés kínálja a legjobb magyarázatot. Azonban ez sem triviálisan igaz állítás. Íme egy másik lehetséges magyarázat: azért van

10 Tözsér 2018, 14.

minden filozófiai kérdés körül masszív disszenzus, mert a filozófia – egyébként jó – igazságkereső módszerei olyanok, hogy könnyű azokat rosszul alkalmazni, illetve nehéz észrevenni e módszerek rossz alkalmazását (mondjuk az empirikus ellenőrizhetőség hiánya miatt). Következésképp, a filozófia művelése folyamán könnyű tévedni, így minden probléma kapcsán sokan tévednek is. Ugyanakkor sokan nem tévednek: ők azok a filozófusok, akik megoldottak bizonyos filozófiai problémákat. Természetesen lehet amellet érvelni, hogy a disszenzus tényére mégiscsak az a legjobb magyarázat, hogy a filozófia módszerei rosszak, de egy ilyen érvelés – és megint csak ez a lényeg – elképzelhetetlen a filozófia módszereire vonatkozó *metafilozófiai* állítások melletti elköteleződés nélkül.

Ugyanakkor nem lehet nem észrevenni, hogy mindezek ellenére kétségkívül igen *meggyőző* Tözsér azon állítása, hogy a disszenzus ténye erős indokul szolgál minden filozófus számára arra, hogy kétellyel illesse saját álláspontját (is) minden filozófiai kérdésben. Vajon miért van ez?

Szerintem az ok nyilvánvaló. Ha Filozófus1 elfoglal valamilyen álláspontot egy adott filozófiai probléma kapcsán, akkor saját szubjektív perspektívájából nézve álláspontja igaznak és igazoltnak tűnik számára. És első körben nyilván azt gondolja, hogy az ő álláspontját tagadó Filozófus2 kollégája téved. Azonban az is hamar eszébe juthat, hogy Filozófus2 saját szubjektív perspektívájából nézve az ő saját (Filozófus1 álláspontját tagadó) álláspontját éppúgy igaznak és igazoltnak fogja „látni”. Filozófus1 és Filozófus2 episztemikus szituációja tehát szubjektív perspektívából nézve megkülönböztethetetlen. Következésképp, Filozófus1 semmilyen számára hozzáférhető evidencia alapján nem tudja kizárni, hogy ő, Filozófus1, és nem kollégája, Filozófus2 van a tévedés szituációjában. Magyarán: Filozófus1 nem tudhatja, hogy nem téved.

Ennek alapján azonban – attól függetlenül, hogy elfogadjuk-e ezt az érvet – annyit mindenképpen megállapíthatunk, hogy a disszenzusból vett szkeptikus érv – Tözsér állításával ellentétben – lényegében ugyanolyan logikai szerkezetű, mint az általa „szten-derd”-nek nevezett szkeptikus érvek, azaz a tévedés lehetőségére épülő érv egy változata. (Ebből a szempontból teljesen lényegtelen, hogy az a scenárió, hogy Filozófus1 téved, nem valamilyen bizzar hipotézis.) Ennél fogva pedig *par excellence filozófiai* érvnek kell tekintenünk.

3.

Mint láttuk, Tözsér az érvet részben bizonyos – szerinte – truizmusnak tekinthető állításokra építi, így próbálva elkerülni, hogy filozófiai tézisek mellett kelljen elköteleznie

magát, ami nyilvánvalóan inkonzisztens lenne az általa képviselt minden filozófiai tézisére vonatkozó szkepticizmussal. A truizmus fogalmát a következőképp definiálja:

Továbbá (hogy ne cáfoljam meg a saját gondolatmenetemet) a truizmus fogalmát mindenféle *filozófiai* elemzés nélkül kell jellemeznem – ha úgy tetszik, egy *metatruizmussal*: a p proposíció akkor truizmus, ha *nem szükséges érvelned* p mellett ahhoz, hogy p -t igaznak fogadd el.¹¹

Ezek szerint tehát a truizmusok olyan állítások, melyeket mindenféle különösebb mérlegelés vagy reflexió nélkül fogadunk el igaznak, ugyanakkor – ezt nyilván a szerző sem tagadná – igazolt állítások. Mármint a legtöbb igazolás – egyesek szerint minden igazolás¹² – csak egy adott hitrendszer keretén belül számít igazolásnak. Ha például azt látom, hogy egy gyalogost elgázol egy autó, akkor e látásélmény bizonyíték számomra arra, hogy baleset történt. De csak akkor, ha nincs mondjuk egy olyan hit a hitrendszeremben, hogy itt most filmet forgatnak: ha egy általam megbízhatónak tartott személy öt perce azt mondta nekem, hogy itt öt perc múlva egy film baleseti jelenetét fogják forgatni, akkor ugyanez a tapasztalat (önmagában) már nem lesz igazolás számomra amellet az állítás mellett, hogy most baleset történt.

A truizmusok esetében sem más a helyzet: egy truizmus is csak bizonyos előfeltevések keretén belül truizmus. A tőzséri truizmusdefiniációt szem előtt tartva: valaki csak akkor fogad el minden érvelés nélkül valamely p proposíciót igaznak, ha már bizonyos q , r stb. proposíciókat is igaznak tart (e megállapítás alól talán csak a közvetlenül tapasztalható empirikus tényekre vonatkozó proposíciók jelentenek kivételt, de ezeket Tőzsér is az empirikus kijelentésekhez, nem a truizmusokhoz sorolja). És ezen q és r proposíciók jó része bizony filozófiai előfeltevés. Az persze lehetséges, hogy gyakran nem reflektálunk ezekre az előfeltevésekre, mint ahogy arra a tényre sem, hogy ezek filozófiai előfeltevések, ettől azonban még azok maradnak.

Például empirikus tény, hogy a fizika megbízható előrejelzéseket tud produkálni a fizikai eseményeket illetően. De az az állítás vajon truizmus, hogy ez azért van így, mert a fizika igazságkereső módszerei – ellentétben a filozófia igazságkereső módszereivel – jók? Tarthatjuk truizmusnak, de csak egy tudományos realista, illetve a tudományos realizmust támogató filozófiai tézisek alkotta keretelméleten belül. Egy instrumentalista tudományfilozófus egészen biztosan nem fogja a tőzséri értelemben vett truizmusnak tekinteni.

A Tőzsér által truizmusnak tekintett állítások mindegyikére szintén igaz – és ez teljesen független attól a tényről, hogy ténylegesen hányan vitatják egyiküket-másikat

11 Tőzsér 2018, 122–23. Kiemelések az eredetiben.

12 Például a koherentisták ezt gondolják.

–, hogy csak bizonyos *filozófiai* előfeltevések keretén belül truizmusok. Így valójában nem sikerül elkerülnie azt, hogy érvelése során filozófiai előfeltevések mellett kötelezze el magát.

2. Az öncáfolatot elkerülő szkepticizmus körvonalai

Mindezidáig amellet érveltem, hogy Tözsér érvelése a műben kifejtett formában öncáfoló. Ugyanakkor az általa megfogalmazott szkeptikus érv talán megfogalmazható az öncáfolatot elkerülő formában is. Ahhoz azonban, hogy lássuk, így van-e, elengedhetetlen először nagy vonalakban felvázolnunk, hogy mi is a szkepticizmus.

A szkeptikus álláspontok valamilyen értelemben hiteink pozitív episztemikus státuszát vonják kétségbe. A szkeptikus állíthatja például, hogy hiteink nem minősülnek tudásnak, és/vagy hogy nem minősülnek igazolt/racionális hitnek. Beszélhetünk radikális (vagy globális) szkepticizmusról, mely minden hitünkre vonatkozik, illetve a szkepticizmus mérsékelt (vagy lokális) változatairól is, melyek csak valamely szűkebb ismeretrégióhoz tartozó (például az érzékszerveinkkel közvetlenül nem észlelhető entitásokra, mások mentális állapotaira vonatkozó ismeretek stb.) hiteink episztemikus kitüntetettségét tagadják.

A szkepticizmus legérdekesebb formái egyértelműen azok, melyek elsősorban az *igazolás* és a *racionalitás* fogalmához kapcsolódnak. Leginkább a szkepticizmus e fajtájába tartozó álláspontokat támasztják alá a – Tözsér által sztenderd szkeptikus érveknek tekintett – szkeptikus hipotézisre épülő érvek. Amikor az ilyen típusú szkepticizmus képviselője bármely p állítással kapcsolatban például azt állítja, hogy nem tudhatjuk, hogy p , akkor szerinte ez azért van így, mert p -ben való hitünk igazolatlan/irracionális, mégpedig azért, mert igazolatlan az a hitünk, hogy az általa vázolt szkeptikus hipotézis hamis.

Ebben az esetben tehát a szkeptikusnak nem kell feltétlenül a p -ben való hitünk felfüggesztése mellett érvelnie. Továbbá, azt sem állítja – legalábbis szkeptikus álláspontjából következően nem kell állítania –, hogy ő maga nem hiszi, hogy p . Sőt, akár még azt is elismerheti, hogy nem létezik olyan épelméjű ember, aki pszichológiailag képes lenne nem hinni p -ben.

Így például az elmefüggetlen külvilágra vonatkozó szkepticizmus képviselője pusztán azáltal, hogy elismeri, hogy ő – bárki máshoz hasonlóan – teljesen bizonyos az elmefüggetlen külvilág létezésében, *nem kerül önellentmondásba*: az állítása az, hogy e mindannyiunk által osztott hit – még ha minden bizonnyal igaz is – igazolatlan, ezért irracionális. (Mondjuk azért, mert igazolatlan az a hitünk, hogy nem egy gonosz démon által félrevezetett testetlen lelkek vagyunk.)

E megállapítások a Tözsér által képviselt szkeptikus álláspontra is igazak, ahogy ez világosan kiderül például a következő passzusból is:

Mármost (és ez a legfontosabb!): a szkeptikus érv (K2) konklúziója *nem várja el tőlünk egyetlen „zsigeri” vélekedésünk felfüggesztését sem*. Ez abszurd is volna, hiszen az érv így pszichológiailag lehetetlen kívánna. Vagyis annak ellenére, hogy ezeket a propozíciókat csak filozófiailag lehet igazolni, és annak ellenére, hogy a szkeptikus szerint ezek egyikének az igazságában sem hihetünk normatív értelemben, a szkeptikus szerint valamennyiben lehet és szabad hinnünk – pszichológiai értelemben.¹³

Miért szokás tehát a radikális szkepticizmust öncáfoló álláspontnak tartani? Egy jól ismert gondolatmenet e nézet alátámasztására nagyjából így foglalható össze: a szkeptikus azzal, hogy azt állítja, nem tudunk semmit, elismeri, hogy legalább egy dolgot tud: azt, hogy nem tudunk semmit. Tehát menthetetlenül önellentmondásba keveredik.

Nos, az az állítás, hogy „tudjuk, hogy nem tudunk semmit”, kétségkívül öncáfoló, csakhogy a szkepticizmus komolyan vehető formáinak egyike sem azonos ezzel az állásponttal!¹⁴ Nézzük a radikális szkepticizmus néhány lehetséges megfogalmazását a szkepticizmus fentebb vázolt formáját szem előtt tartva:

Egyetlen hitünk sem igazolt.

Egyetlen hitünk sem alátámasztható megfelelő bizonyítékokkal.

Egyetlen hitünk sem racionális.

Önmagában e kijelentések egyike sem önellentmondó. De erre talán azt válaszolhatja valaki, hogy explicit módon valóban nem azok, viszont ha valaki bármelyiküket is komolyan állítja (nem csak idézi, viccel stb.), akkor implicite valamilyen olyan állítás mellett is elkötelezi magát, amely már ellentmond a „felszíni” állításnak. Eszerint tehát aki a fenti tézisek valamelyikét komolyan állítja, az valójában a következő állítások valamelyikét állítja:

Igazoltan hiszem, hogy egyetlen hitünk sem igazolt.

Megfelelő bizonyítékaim vannak amellet a hitem mellett, hogy egyetlen hitünk sem támasztható alá megfelelő bizonyítékokkal.

Racionálisan hiszem, hogy egyetlen hitünk sem racionális.

¹³ Tözsér 2018, 189. Kiemelés az eredetiben.

¹⁴ Itt most elsősorban a radikális szkepticizmus pürrhonista formájára, illetve a lokális szkepticizmus különböző változataira gondolok.

E kijelentések valóban önellentmondóak, csakhogy a szkeptikus a szkeptikus tézissel még implicite sem állítja egyiküket sem. Azzal ugyanis, hogy azt állítom, hogy p , nem állítom még implicit módon sem azt, hogy „igazoltnak hiszem, hogy p ”, sem azt, hogy „megfelelő bizonyítékaim vannak p mellett”, illetve azt sem, hogy „racionálisan hiszem, hogy p ”. Ez – azt hiszem – nyilvánvaló: annak a fideistának, aki azt állítja, hogy hisz Isten létezésében, de elismeri (tehát hiszi), hogy e hitét nem tudja igazolni/megfelelő bizonyítékokkal alátámasztani, vagy annak a pszichiátriai betegnek, aki azt állítja, retteg a közelgő világvégétől, de pontosan tudja (tehát hiszi is), hogy e hite irracionális, nem inkonzisztensek a saját hiteire vonatkozó ezen állításai.

Az, hogy valaki „komolyan” állítja, hogy p , aligha jelent többet annál, mint, hogy p -t igaznak gondolja, magyarul, hogy hiszi p -t. Tehát csak annyit mondhatunk, hogy a fenti szkeptikus tézisek állításával a szkeptikus „valójában” a következőket állítja:

Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem igazolt.

Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem támasztható alá megfelelő bizonyítékokkal.

Azt hiszem, hogy egyetlen hitünk sem racionális.

Ezen tézisek egyike sem önellentmondó. Úgy tűnik tehát, hogy a radikális szkeptikus *tézis* önmagában nem öncáfoló. (Ellentétben az igazságrelativista tézissel, azaz azzal az állítással, hogy nincs objektív, perspektívafüggetlen igazság, mely – első pillantásra legalábbis – valóban öncáfolónak tűnik.)

Az öncáfolat problémája azért merülhet fel egyáltalán, mert valamely szkeptikus tézis mellett a tézis képviselője mindig prezentál egy szkeptikus érvet is – melynek az adott tézis a konklúziója. És hát mi más lenne a szóban forgó érv, mint a tézis *igazolása*, a tézis melletti *bizonyíték*, mely *racionális* indokkal szolgál amellett, hogy elhiggyük a szkeptikus tézist? Úgy tűnik tehát, hogy a radikális szkepticizmus melletti *érvelés* elkerülhetlenül öncáfoló lesz.

Fontos hangsúlyoznunk, hogy az öncáfolat problémája alapesetben csak a radikális szkeptikus érvekkel kapcsolatosan merül fel, a lokális szkepticizmus valamely változatát támogató érvek esetében nem. Például, ha valaki azt állítja, hogy közvetlenül nem észlelhető entitásokról nem tudhatunk semmit, majd az e tézis melletti érvelése során nem támaszkodik közvetlenül nem észlelhető entításokra vonatkozó állításokra, érvelése nem lesz öncáfoló. Azonban Tözsér érvére – mely specifikusan a filozófiai megismerésre vonatkozó érv, tehát lokális szkepticizmust alátámasztó érvnek tekinthető – ez nem igaz, hiszen érve – mint láttuk – nagyon is filozófiai érv.

A kérdés tehát az, hogy lehetséges-e az öncáfolatot elkerülve érvelni egy olyan szkeptikus tézis mellett, mely valamilyen módon azt implikálja, hogy nincs mellette szóló érv? Természetesen Tözsér kísérletén kívül is vannak ilyen irányú próbálkozások,

ám ezek sem tűnnek túlzottan sikeresnek.¹⁵ Én mégis úgy gondolom, lehetséges. De csak egyetlen módon: a szkeptikusnak egy *reaktív* pozíciót kell felvennie. Ez például a radikális szkepticizmus képviselője esetében azt jelenti, hogy ő állít, konkrétan azt, hogy (azt hiszi) egyetlen hitünk sem igazolt/racionális, de a bizonyítás terhét áthárítja ellenfelére.

Ezt nyugodtan megteheti, elvégre ellenfele állítja azt, hogy ez vagy az az állítás igazolt, tehát neki kell igazolást prezentálnia. Amikor pedig a szkeptikus ellenfele felvonultat valamilyen igazolást egy adott p állítás mellett, akkor a szkeptikus erre úgy reagál, hogy valamilyen szkeptikus érvre hivatkozva *megkérdézi* ellenfelét, hogy szerinte a szóban forgó szkeptikus érv fényében a javasolt igazolás valóban igazolja-e p -t. A szkeptikus által feltett kérdés lényege, hogy az *ellenfele szerint* a racionalitásnak az *ellenfele által elfogadott* kritériumait szem előtt tartva, racionális-e (igazolt-e) a p -ben való hitünk. Amennyiben pedig a szkeptikus érv premisszáit nem tudja megcáfolni (illetve nem tudja megmutatni, hogy a következtetés hibás), az *ellenfelének* kell azt állítania, hogy a válsz nem. A szkeptikus azonban továbbra sem állítja, hogy igazolta, hogy p -hitünk nem racionális/nem számít tudásnak, neki még csak az ellenfele által érvényesnek tekintett racionalitáskritériumokat sem kell elfogadnia.

Például amikor a radikális szkeptikus ellenfele azt állítja, hogy annyit legalább tudhatunk, hogy létezik elmefüggetlen külvilág úgy érvelve, hogy a dolgok számunkra az érzékszervi észlelés során elmefüggetlen entitásokként jelennek meg, akkor erre a szkeptikus mondjuk az agyak a tartályban szcenáriót felvillantva megkérdézheti ellenfelét – aki, tegyük fel, igazolásinternalista –, hogy szerinte tudjuk-e, hogy nem tévedünk azt illetően, hogy nem vagyunk agyak a tartályban. Hacsak az ellenfél nem tudja megcáfolni az agyak a tartályban hipotézisre épülő szkeptikus érvet, akkor nemmel kell felelnie. Így pedig a saját kritériumai alapján azt is állítania *kell* (neki, nem a szkeptikusnak!), hogy az elmefüggetlen külvilág létezésébe vetett hitünk nem igazolt.

Az ehhez hasonló helyzetekben a radikális szkeptikus ellenfele csak egy dolgot tehet: megmutatja, hogy legalább egy p állítás mellett igenis felhozható olyan igazolás, melynek alapján a racionalitás kritériumait szem előtt tartva p -t igazoltnak/racionálisnak kell tekintenünk – ehhez meg kell cáfolnia a szkeptikus által használt valamennyi p igazolatlan volta mellett szóló érvet –, azzal azonban semmiképp sem vádolhatja a szkeptikust, hogy érvelése öncáfoló lenne.

Ilyen érvelési keretben talán Tözsér is ki tudná fejteni saját szkeptikus érvét *vállaltan filozófiai érveként* anélkül, hogy belesétálna az öncáfolat csapdájába. A lényeg azonban az, hogy – minthogy a filozófiai megismerésre vonatkozó szkeptikus érv minden formában filozófiai érv lesz – bármilyen érvelési keretet választ is, annak olyannak kell lennie,

¹⁵ Lásd például Oakley 1976, illetve e kísérlet kritikája: Kroy 1981.

hogy ne jelentsen problémát számára az a tény, hogy érve filozófiai érv. Én a fentebb vázolt érvelési irányon kívül erre más lehetőséget nem látok.

Bibliográfia

- Kroy, Moshe 1981. „Oakley's Scepticism.” *The Australasian Journal of Philosophy* 59: 438–41.
- Oakley, Tim 1976. „An Argument for Scepticism Concerning Justified Beliefs.” *American Philosophical Quarterly* 13: 221–8.
- Tözsér János 2018. *Az igazság pillanatai: Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest: Kalligram.